

DRUHOŠANCOVÉ VZDELÁVANIE ŽIAKOV BEZ ZÁKLADNÉHO VZDELANIA A SO ZÁKLADNÝM VZDELANÍM NA SLOVENSKU

Valentína Šuťáková¹, Janka Ferencová²

Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied, Ústav pedagogiky, andragogiky a psychológie, Ul. 17 novembra č. 1, 080 01 Prešov, Slovenská republika

²Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, Katedra predškolskej a elementárnej pedagogiky a psychológie, Ul. 17 novembra č. 15, 080 01 Prešov, Slovenská republika

Abstrakt

V posledných rokoch sa aj v našom prostredí začalo čoraz viac hovoriť o vzdelávaní druhej šance a najmä o potrebe jeho skvalitnenia, väčšej individualizácii vo vzťahu k potrebám učiacich sa, či o komplexnejšom systéme podpory a poradenstva. Touto problematikou sme sa začali bližšie zaoberať v rámci výskumného projektu APVV, ktorého čiastkové výsledky chceme prezentovať v rámci nášho príspevku. Na základe zahraničných štúdií (Ross, Sh., & Gray, J., 2005; Lamb, S. *et al.*, 2018; Savelsberg, H., Pignata, S., & Weckert, P., 2017; Hall, R., *et al.*, 2019; Pirohová, I., Lukáč, M., & Lukáčová, S., 2020 a i.) i vlastných zistení sme si za hlavný cieľ výskumu zvolili zmapovať špecifiká edukačného procesu dospelých žiakov bez základného vzdelania a so základným vzdelaním. Bližšie sme sa zamerali na otázky motivácie týchto žiakov k vzdelávaniu, ich charakteristike, na príčiny predčasného odchodu zo školského vzdelávania, na bariéry vo vzdelávaní ale i na formálnu a obsahovú stránku edukačného procesu. Za základnú výskumnú metódu sme si zvolili metódu pološtruktúrovaného rozhovoru, ktorý bol realizovaný s učiteľmi druhošancového vzdelávania na slovenských školách. Výsledné zistenia poukazujú na celý rad pretrvávajúcich problémov, ktoré súvisia s nízkou individuálnou podporou a poradenstvom vo vzťahu k týmto žiakom, s nedostatočnou pripravenosťou učiteľov pre prácu s dospelými, ale i dospelými zo sociálne znevýhodneného prostredia v kontexte druhošancového vzdelávania a na abscentujúci systémový prístup k tejto problematike.

Kľúčová slova: druhošancové vzdelávanie, dospelý žiak, žiak zo sociálne znevýhodneného prostredia, žiak bez základného vzdelania

Abstract

SECOND-CHANCE EDUCATION OF PUPILS WITHOUT BASIC EDUCATION AND WITH BASIC EDUCATION IN SLOVAKIA

In recent years, there has been more and more talk in our environment about second-chance education and especially about the need to improve it, greater individualization in relation to the needs of learners, or a more comprehensive system of support and counseling. We have started to deal with this issue more in detail within the project of Slovak research and development agency. In our contribution we would like to present the partial results of this project. Based on domestic and foreign studies (Ross, Sh., & Gray, J., 2005; Lamb, S., et al., 2018; Savelsberg, H., Pignata, S., & Weckert, P., 2017; Hall, R., 2019; Pirohová, I., Lukáč, M., & Lukáčová, S., 2020) as well as our own findings, we decided to map the specifics of the educational process of adult students without basic education and with basic education. We focused on their motivation for education, their characteristics, the causes of early school leaving, educational barriers, but also on formal aspects and content of the educational process of these students. As the basic research method, we choose semistructured interview, which we conducted with teachers of second-chance education in Slovak schools. The results point to a number of persistent problems related to law individual support and counseling for these students, insufficient readiness of teachers to work with adults and adults from socially disadvantaged environments in the context of second-chance education and an absent systemic approach to this issue.

Keywords: second-chance education, adult student, student from socially disadvantaged environment, student without basic education

1. ÚVOD

Dynamický rozvoj spoločnosti, meniaci sa štruktúra trhu práce a s tým spojené požiadavky na schopnosti jednotlivcov flexibilne na tieto zmeny reagovať, zvyšuje potrebu implementácie takejto systému celoživotného vzdelávania, ktorý by umožňoval rozvoj nadobudnutých spôsobilostí a zručností, získavanie nových a zároveň by vytvoril rovnosť šancí a príležitostí pre všetkých v zmysle inklúzie a individualizácie edukačných procesov. Súčasťou koncepcie celoživotného vzdelávania je aj problematika druhošancového vzdelávania, ktoré je zamerané na žiakov, ktorí opustili školu bez získania základného vzdelávania (nižšieho stredného vzdelania), resp. získali iba základné vzdelanie (nižšie stredné vzdelanie) a nepokračujú v ďalšom štúdiu. Spravidla žiaci bez odbornej kvalifikácie majú malú šancu uplatniť sa na trhu práce, čo zhoršuje ich sociálne postavenie a ovplyvňuje osobný a spoločenský život. Bližšie sa s touto problematikou môžeme oboznámiť v práci Kešelovej, Grandtnerovej a Urdzikovej (2016), ktorá je zameraná na problémy integrácie mladých ľudí s nízkym vzdelaním na trhu práce.

V rámci EU sa o problematike druhošancového vzdelávania začalo hovoriť od polovice 90. rokov (Biela kniha, 1995). Postupne však aj v prostredí Slovenska sa táto téma dostáva do popredia záujmu, ktorý je vyvolaný viacerými faktormi. Od

roku 2009 narastá počet žiakov predčasne odchádzajúcich zo škôl. Podľa údajov Eurostatu (2019, 2020), Slovensko v roku 2017 v rámci štátov EÚ kleslo z tretieho miesta (rok 2009) na 18. miesto. Ďalším dôležitým faktorom je nízka uplatniteľnosť týchto osôb na trhu práce a závislosť na podpore zo strany štátu. Keďže väčšina týchto žiakov pochádza zo sociálne znevýhodneného prostredia poznačeného kultúrou chudoby, bez systematickej a komplexnejšej podpory z vonku, len ťažko dôjde k zlepšeniu ich životnej situácie a ku skvalitneniu ich života (Pirohová, Lukáč, & Lukáčová, 2019).

Edukácia dospelých učiacich sa, ktorí predčasne opustili formálny systém vzdelávania má svoje špecifiká, ktoré sa dotýkajú nielen vzdelávacích cieľov, foriem, metód a obsahu vzdelávania v súlade s individuálnymi potrebami a záujmami žiakov, ale ovplyvňuje ju aj celý rad ďalších činiteľov, ktoré sa stali predmetom nášho výskumného sledovania, čiastočne výsledky ktorého chceme oprezentovať v našom príspevku.

2. CIELE

Naším hlavným cieľom bolo zmapovať špecifika edukačného procesu dospelých žiakov bez základného (nižšieho sekundárneho vzdelania) a so základným vzdelaním (nižšie sekundárne vzdelanie) v rámci druhošancového vzdelávania z pohľadu učiteľov, ktorí sa priamo podieľajú

na jeho realizácii. Vychádzajúc z tohoto cieľa sme si sformulovali čiastkové ciele vo vzťahu k oblastiam, na ktoré sme hľadali odpovede. Motivácia: Čo podľa učiteľov viedlo žiakov druhošancového vzdelávania k opätovnému návratu do školy? Príčiny neúspechov žiakov v iniciálnom vzdelávaní: Kde vidia učitelia príčiny predčasného odchodu žiakov zo školského vzdelávania? Ktoré oblasti príčin sa budú objavovať najviac? Bariéry vo vzdelávaní: ako učitelia hodnotia žiakov druhošancového vzdelávania? Ako vnímajú prostredie, z ktorého žiaci pochádzajú. Obsah, formy a metódy využívané v programoch druhošancového vzdelávania: Ako učitelia pracujú s obsahom vzdelávania v rámci vzdelávania? Aké formy a metódy využívajú v rámci externého vzdelávania dospelých žiakov?

3. TEORETICKÝ RÁMEC

Legislatívne dokumenty pre oblasť slovenského školstva pojem druhošancové vzdelávanie nepoužívajú, ten sa však objavuje v niektorých strategických materiáloch (Stratégia, 2021) avšak bez ich jasného vymedzenia. Švec (2004, s. 124) charakterizuje anglický pojem *second chance education* ako „druhošancové školské vzdelávanie (náhradné školské štúdium popri zamestnaní alebo v nezamestnanosti): príležitosť pre dospelých získať v pokračovacom, kontinuálnom cykle vzdelávania taký druh a stupeň vzdelania, ktoré sa normálne nadobúda v detstve alebo v mladosti počas počiatočného, iniciálneho cyklu vzdelávania; uskutočňuje programy pre osoby, ktoré nemali príležitosť ho ukončiť alebo ho neukončili.“ Koncept druhošancového vzdelávania nie je nový. Už pred viac ako dvomi desaťročiami autori Inbar a Sever (1989) popisujú tento koncept, pričom zdôrazňujú, že vzdelávanie druhej šance by malo byť: prístupné pre všetkých, efektívne z hľadiska dosiahnutého vzdelania, rovnocenné z hľadiska výstupov a hodnotení ako vzdelávacie programy prvej šance. Podľa Keogha (2009) druhošancové vzdelávanie môže plniť viacero úloh: pripravovať učiacich sa na získanie vyššieho stupňa vzdelania, zlepšovať prístup k vzdelaniu a získaniu kvalifikácie, kompenzovať učenie, ktoré nebolo predtým dosiahnuté, zvyšovať úroveň zručností a taktiež ovplyvňovať výsledky vzdelania ďalších generácií. Viacerí zahraniční autori (Ross & Gray, 2005; Savelsber, Pignata, & Weckert, 2017; Lamb *et al.*, 2018) zdôrazňujú význam vzdelávania druhej šance najmä z pohľadu sociálneho a osobnostného rozvoja jednotlivcov. Ide predovšetkým o posilnenie ich sebadôvery, sebaúcty, schopnosti vytvárať sociálne vzťahy, plánovať svoj ďalší rozvoj či schop-

nost rozhodovať sa. Sociálny a osobnostný rozvoj učiacich sa je dôležitý vo vzťahu k bližšej psychologickej, biologickej a sociálno-kultúrnej charakteristike žiakov. Za osoby s predčasne ukončenou dochádzkou sa považujú ľudia vo veku 18-24 rokov, ktorí získali najviac nižšie sekundárne vzdelanie (Hall *et al.*, 2019). V našom prostredí ide predovšetkým o ľudí, ktorí pochádzajú zo sociálne znevýhodneného prostredia ktoré vzhľadom na sociálne a jazykové podmienky nedostatočne stimuluje rozvoj mentálnych, vôľových a emocionálnych vlastností jednotlivca, nepodporuje jeho efektívnu socializáciu a neposkytuje dostatok primeraných podnetov pre rozvoj osobnosti. Spôsobuje sociálno-kultúrnu depriváciu, deformuje intelektuálny, mravný a citový rozvoj jednotlivca a z aspektov edukácie ho z týchto dôvodov považujeme za osobu so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami (Štátny vzdelávací program pre žiakov so špeciálnymi vzdelávacími potrebami). Časť týchto ľudí žije v marginalizovaných rómskych komunitách, časť patrí do kategórie dlhodobejšie nezamestnaných, neovláda vzdelávací jazyk, má negatívne skúsenosti získané v rámci iniciálneho vzdelávania a i. Vzhľadom na špecifika a charakteristiku učiacich sa v rámci druhošancového vzdelávania sa pre nás stal určitým teoretickým východiskom koncept kultúrne citlivého vyučovania, ktorého autormi sú Ginsberg a Wlodkowski (2009, 2017), ktorí sa dlhodobo zaoberajú vzťahom medzi kultúrou, učením sa a motiváciou dospelých. V rámci druhošancového vzdelávania ide i citlivé vnímanie, poznanie a rešpektovanie kultúrneho zázemia učiacich sa, prejavovanie empatie k ich životnej situácii, individualizáciu vzdelávacieho procesu na základe skúseností, potrieb a záujmu učiacich sa, implementáciu zážitkového, kooperatívneho, skúsenostného či tematického vyučovania a učenia sa. Na Slovensku s touto koncepciou pracovali autori Pirohová, Lukáč a Lukáčová (2019) zaoberajúci sa problematikou vzdelávania dospelých Rómov žijúcich v marginalizovaných komunitách.

4. METODOLÓGIA

4.1 Dizajn výskumu

Vychádzajúc z hlavného cieľa výskumu, sme si zvolili typ kvalitatívneho výskumu, ktorý podľa Straussa a Corbinovej (1999) je vhodný pre pochopenie podstaty sledovaných javov, ich porozumenie na základe niečích skúseností a v rámci neho dizajn zakotvenej teórie, kde teória je indukčne odvodená zo skúmaných javov na základe zhromažďovania údajov o týchto javoch a ich

dôslednej analýzy. Základnou metódou získavania informácií bol hĺbkový rozhovor, konkrétne pološtruktúrované interview (Švaříček, Šedová a kol., 2007) s využitím tzv. pyramidového modelu (Wengraf, 2001), kde základná výskumná otázka je najprv rozložená na špecifické výskumné otázky, z ktorých sa potom formulujú otázky rozhovoru. Jednotlivé rozhovory boli so súhlasom informantov nahrávané, záznamy po prepise boli spracované s využitím programu Atlas. Pri spracovaní údajov a ich analýzy boli využité techniky otvoreného kódovania, primárnej interpretácie, axiomatického kódovania, sekundárnej interpretácie, tvorba paradigmatického modelu a príbehu. V kontexte implementácie uvedených techník ide najmä o analýzu údajov, koceptualizáciu, porovnávanie, indukciu a dedukciu, na základe ktorých sa postupne vytvárajú kategórie a subkategórie, ktoré majú spoločné znaky a sú navzájom prepojené. Po priebežných analýzách sme vytvorili 749 kódov s ktorých sa postupne vytvárali jednotlivé kategórie. Na spracovaní sa podieľali traja riešitelia. Keďže tento výskum ešte nie je ukončený, v tomto príspevku budeme prezentovať čiastočné výsledky, na ktorých sa bude ďalej pracovať. V rámci zhromažďovania informácií boli využité aj metódy kvantitatívneho výskumu, zamerané na analýzu legislatívnych materiálov, štatistických údajov, školských dokumentov a pedagogickej dokumentácie, ktoré nám poskytli komplexnejší pohľad na systém, organizáciu a realizáciu druhošancového vzdelávania na Slovensku.

4.2 Popis výskumnej vzorky

Pri kvalitatívnom výskume ide o teoretický zámerný výber informantov a informantiek (Švaříček, Šedová a kol., 2007). Pri výbere výskumnej vzorky sme vychádzali z predpokladu, že jednotliví učitelia a učiteľky majú skúsenosti s edukáciou dospelých žiakov v rámci druhošancového vzdelávania. Celkovo našu vzorku tvorilo 27 učiteľov a učiteľiek, pričom 5 z nich pôsobí na základných školách a 22 na stredných odborných školách. Toto zloženie bolo podmienené aj tým, že do druhošancového vzdelávania sa zapája podstatne viac stredných odborných škôl než škôl základných. Veková štruktúra sa pohybovalo od 28 do 69 rokov, dĺžka pedagogickej praxe od 2 rokov do 40 rokov. Väčšina rozhovorov prebiehala priamo v prostredí školy, dva rozhovory prebehli online. Dĺžka rozhovorov bola od 40 do 70 minút. Vzhľadom na dodržanie etiky výskumu, sme nahrávanie rozhovorov realizovali na základe písomného súhlasu. Zároveň pri interpretácii výsledkov sme využili kódovanie, aby sme zabezpečili anonymitu informátorov a informátoriek.

5. VÝSLEDKY

5.1 Organizácia druhošancového vzdelávania na Slovensku

V úvode tejto časti chceme poukázať na možnosti doplnenia vzdelania pre mladistvých ľudí a dospelých, ktorí predčasne opustili školu bez získania základného vzdelania (nižšieho stredného vzdelania), respektíve získali iba základné vzdelanie (nižšie stredné vzdelanie). Vzdelávanie na získanie určitého stupňa vzdelania je možné získať na Slovensku len cestou formálneho vzdelávania v rámci školského výchovno – vzdelávacieho systému. Zákon č. 245/2008 Z. z. umožňuje fyzickým osobám bez nižšieho stredného vzdelania jeho doplnenie prostredníctvom vzdelávacích kurzov. Vyhláška MŠ SR č. 320/2008 Z. z. o ZŠ uvádza bližšiu charakteristiku tejto formy vzdelávania. Škola môže pre osoby, ktoré nezískali nižšie stredné vzdelanie, organizovať vzdelávanie na získanie tohto stupňa vzdelania v dennej forme štúdia alebo externej forme štúdia. Kurzy na získanie základného vzdelania od r. 2012 môžu realizovať aj stredné odborné školy. Platia pre nich rovnaké usmernenia (§42 zákona č. 245/2008 Z. z.). Na stredných odborných školách môžu osoby získať nižšie stredné odborné vzdelanie (nižšie sekundárne), ktoré získa žiak úspešným absolvovaním posledného ročníka najmenej dvojročného a najviac trojročného vzdelávacieho programu odboru vzdelávania v strednej odbornej škole alebo úspešným absolvovaním posledného ročníka vzdelávacieho programu odboru vzdelávania v odbornom učilišti, ktorý sa ukončuje záverečnou skúškou alebo absolvovaním tretieho ročníka vzdelávacieho programu praktickej školy; dokladom o získanom stupni vzdelania a zároveň o získanej kvalifikácii je vysvedčenie o záverečnej skúške; v učebných odboroch určených štátnym vzdelávacím programom môže byť dokladom o získanej kvalifikácii aj výučný list; dokladom o získanom stupni vzdelania v praktickej škole je záverečné vysvedčenie. Najviac rozšírené vzdelávacie programy sa realizujú v rámci F odborov, ktoré ale v poslednej dobe čelia značnej kritike. Väčšinou sa realizujú na elokovaných pracoviskách škôl, často blízko osád marginalizovaných skupín obyvateľstva, do tohto procesu vzdelávania sa zapája ani nie polovica SOŠ. Žiaci absolvovaním týchto odborov získajú iba vysvedčenie, ktoré mnohí zamestnávateľia nerespektujú a ktoré spôsobuje nízku priepustnosť na ďalšie stupne vzdelávania. Na mnohé problémy poukazujú aj výsledky štátnej školskej inšpekcie (Správa, 2017/18). Napr. pri prijímaní

žiakov sa často nerealizovala vstupná diagnostika, preto nebola jasná úroveň vedomostí a zručností žiakov a ich zadelenie do skupín. Na niektorých školách výučbu zabezpečujú nekvalifikovaní pedagogickí zamestnanci. U žiakov dochádza k častej absencii, neprejavujú záujem o vzdelávanie. Pri externých formách školy využívajú kombinované formy vyučovania (konzultácie, praktickú výučbu, respektíve dištančnú formu vzdelávania). Absentuje podporný a poradenský systém a výraznejšia dlhodobšia podpora aj po ukončení vzdelávania. Vzhľadom na zistené nedostatky došlo v súčasnosti k novelizácii školského zákona. Podľa §31a zákona č. 245/2008 je potrebné, aby fyzická osoba podala prihlášku do programu vzdelávania orgánu miestnej štátnej správy (Regionálny školský úrad). Na základe výsledkov písomného testu (ktorý zverejňuje MŠ SR) môže byť uchádzač zaradený do programu vzdelávania, alebo môže vykonať komisionálnu skúšku na získanie nižšieho stredného vzdelania. Zároveň orgán miestnej štátnej školy určí do 15. januára tie základné školy, ktoré budú organizovať vzdelávacie kurzy. Tieto zmeny sú nastavené od školského roku 2022/23. Vo vzťahu k týmto zmenám vyvstáva niekoľko otázok: Do akej miery uchádzači disponujú funkčnou gramotnosťou, aby sa týmto spôsobom uchádzali o zaradenie do vzdelávania, ako budú vyberané školy zabezpečujúce vzdelanie vo vzťahu k dostupnosti od miesta bydliska a nákladom s tým spojeným, aká bude informovanosť o týchto možnostiach.

5.2 Špecifika edukačného procesu dospelých učiacich sa bez nižšieho stredného vzdelania a s nižším stredným vzdelaním

V tejto časti predstavíme súbor kategórií a subkategórií, ktoré boli vytvorené na základe procesov kódovania a priebežnej primárnej a sekundárnej analýzy a ktoré nám poskytujú odpovede na nami nastavené čiastkové otázky. Jednotlivé kategórie sú doplnené citátmi z realizovaných rozhovorov. Vzhľadom na priestorové obmedzenia prezentujeme výsledky v ohraničenej forme.

5.2.1 Motivácia k vzdelávaniu a návratu do formálneho systému vzdelávania

Motivácia k vzdelávaniu je dôležitým faktorom nielen pre opätovný návrat do systému formálneho vzdelávania, ale ovplyvňuje aj záujem o učenie sa, prekonávanie prekážok, zotrvanie a dokončenie vzdelávania.

Zmena života, sociálny kontakt

[IS] *Oni mi veľa krát povedali takú vetu, že: chcú zmenu života, chceli poznať nových ľudí, nových spolužiakov. Ono väčšinou o tom vzdelaní to ani... to až tak niekde na tretie miesto dali, hej. Ale hlavne, že chcú prísť do nového prostredia.*

Chcú podnikáť, získať živnostenský list, zmeniť zamestnanie

Pre mnohých záujemcov o vzdelanie je motiváciou získanie výučného listu, ktorí im umožní začať samostatne podnikáť, zmeniť zamestnanie.

[IJ] *Hej, lebo chcú začať podnikáť niečo, ono s nejakým cieľom ídú.*

Radšej škola, ako metla

Na základe výpovedí učiteľov musíme konštatovať, že časť účastníkov zapojených do druhošancového vzdelávania patrí k skupine dlhodobo nezamestnaných osôb, ktorí namiesto aktívnych prác si radšej pôjdu posediť do školských lavíc.

[ID] *Oni sa chcú vyhnúť tým aktivačným prácam, tak povedia: lepšie v škole ako tam.*

Aj tak nás nikto nezamestná

Veľká časť žiakov druhošancového vzdelávania pochádza z rómskych komunít, sú na okraji spoločnosti a často nevidia zmysel vzdelávania pre svoj život.

[IE] *Niekedy mi povedia, že načo nám to bude, aj tak nikdy nebudem krajčírkou, nikto nás nezamestná.*

5.2.2 Príčiny neúspechu dospelých žiakov v iníciaľnom vzdelávaní

Príčiny predčasného odchodu žiakov zo systému formálneho vzdelávania je možné posudzovať z viacerých hľadísk. Z hľadiska nastavenia školského systému ako lineárneho systému, v rámci ktorého žiaci postupne prechádzajú stupňami vzdelávania, pričom zlyhanie na nižšom stupni im bráni získať vzdelanie na vyššom stupni, respektíve ho získať mimo školu v rámci neformálnom systéme vzdelávania. Školy a ich vzdelávacie programy nevychádzajú z konkrétnych potrieb a záujmov žiakov, vzdelávanie nie je individualizované, len v malej miere je poskytovaná podpora a pomoc žiakom, ktorí to potrebujú. Na strane žiaka je to často jeho rodinné zázemie, sociálne znevýhodnené prostredie poznačené kultúrou chudoby, problémy s učením, v niektorých prípadoch znížené kognitívne schopnosti,

nízka gramatická funkčnosť, nerozvinutý jazykový kód a i. Na mnohé z týchto príčin poukázali aj naši interpretanti a interpretantky. V tejto časti pre nedostatok priestoru uvedieme len niektoré kategórie a citácie týkajúce sa príčin neúspechu žiakov tak, ako ich vidia učiteľia.

Rodinné zázemie, problémy v rodine

[IJ] *Tam boli väčšinou problémy rodinného charakteru. Buď sa v rodine niečo stalo alebo tam nejaký rodič vypadol a tie deti začali mať úplne iné záujmy, starosti.*

Kultúra chudoby

[IM] Lebo na našej škole všeobecne, 90%, je zo sociálne slabých rodín. Neúplne rodiny, nerobí ani jeden rodič, takže to sú tie problémy, že prečo žiaci nejdú študovať hneď, teda aby to vzdelanie bolo nadväzujúce, pretože tie podmienky ich donútiť aby išli čo najskôr robiť.

Prostredie školy a prístup učiteľov

[IBB] *Niektorá žiačka mi vravela, že ona bola šikanovaná a preto sa jej v tom prostredí horšie učilo.*

[IA] *Nestáli o nich... nikoho nezaujíma čo sa učia, ako sa učia, či píše, nepíše.*

5.2.3. Bariéry vo vzdelávaní

Podobne ako pri posudzovaní príčin predčasného odchodu žiakov z formálneho vzdelávania, aj pri analýze bariér vo vzdelávaní vidíme viacero rovín. Prvá rovina je nastavenie vzdelávacieho systému na štátnej úrovni, nedostatočný systém poradenstva a prevencie, nízka podpora zo strany štátu, nízky normatív na žiakov ZŠ pre externú formu (10% z normatívu na žiaka v dennej forme). Druhá rovina sa týka samotných žiakov, ich charakteristik, úrovni vedomostí, zručností, spôsobilostí (najmä v kognitívnej oblasti), slabšie rozvinuté sociálne a personálne kompetencie, sociálno-kultúrne aspekty a i. Tretia rovina sa týka priamo škôl: slabšia ponuka vzdelávacích programov, nedostatočná podpora a pomoc, absencia inkluzívneho prístupu, nepripravenosť učiteľov na prácu s dospelým, nízke finančné ohodnotenie učiteľov a i.

Obmedzený jazykový kód u rómskych žiakov

[IB] *No...ja nemôžem sa s nimi baviť o nejakom vyššom štýle, alebo používať cudzie výrazy. Musím to takou jednoduchou rečou im vysvetliť a vtedy to oni pochopia, aj vedľa reprodukovať, ale veľmi rýchlo zabúdajú.*

Nízka úroveň vstupných vedomostí, zručností, kognitívnych schopností

[IH] *Všetko sa buduje nanovo, lebo tam musel byť dôvod prečo teda iba tú základnú školu absolvovali... a ono potom nemajú vedomosti.*

[IM] *Niektorí odišli zo školy v 6., 7. ročníku, tým pádom oni učivo vyšších ročníkov nemajú prebraté, je to na ich samoštúdiu,... tým pádom aj ich výkon na písomke tomu zodpovedá, že... ááá, toto som v živote nevidel!*

Prekonávanie bariér (dôvera, empatický prístup, ochota pomôcť)

[IV] *A keď vidia, že my ich chceme... že my ich učíme s láskou, tak oni to vycítia. Vidia, že chceme s nimi spolupracovať, že chceme im dobre, potom sú aj oni vďační, lebo vedľa, že sme pre nich pomoc.*

Nerobiť na nich tlak

[IM] *Tak sa snažím ich tak nejako povzbudiť a nedávať im zrazu...hneď na začiatku nejaké veľké kvantum učiva, ale tak pomenej a postupne pridávam, aby to vnímali, aj že nie je taký nátlak na nich.*

5.2.4 Obsah, formy a metódy v rámci vzdelávania dospelých žiakov

Obsah prispôbiť potrebám učiacich sa

[IBB] *Obsah by som obmedzila na také fakty, ktoré budú pre život potrebovať. Napríklad v cudzom jazyku by som nebrala do zreteľa gramatiku, ale by som dbala na čítanie, nájdenie informácií, porozprávať sa o niečom.*

[IL] *My im vyberáme to „gro“. Čiže aj tie osnovy by mali byť tak troška zúžené, flexibilnejšie, reagovať na to, čo im je bližšie. Musia vidieť zmysel toho, čo sa učia,*

Termín konzultácií prispôbujeme dospelým učiacim sa

[IL] *Keďže veľa externistov pracuje, snažíme sa dávať viac termínov na konzultácie a skúšanie. Ale niektorí konzultácie nevyužívajú. Učebné materiály im zadávame do online systému a oni prídu na preskúšanie. Oni sa veľmi nestretávajú.*

Čo najviac príkladov z praxe, prepájanie teórie z praxou

[IV] *Ja sa snažím vychádzať z toho, čo sa učia na odbornej praxi. Najprv prax a potom teória, aby lepšie pochopili.*

Aktivizujúce metódy sú zaujímavé pre žiakov

[IA] *Ja som vytvoril také malé skupinky, aby pracovali na projektoch., aby cítili, že existuje niečo také...Nestretli sa s takým spôsobom, že urobíme skupinku a budeme spolu pracovať. Pre nich to bolo zaujímavé. A im to bolo čudné, že niekedy som sa opýtal, aký je váš názor? A oni, že ich sa nikto nikdy nepýta, že majú či nemajú nejaký názor.*

6. DISKUSIA

Hlavným cieľom nášho výskumu bolo zmapovať špecifiká edukačného procesu dospelých žiakov bez základného vzdelania a so základným vzdelaním. V tomto kontexte sme zisťovali aká je motivácia žiakov k opätovnému návratu do škôl. Ukazuje sa, že medzi dôležité faktory patria najmä pracovné, ekonomické, materiálne motívy, ale aj snaha o sociálny kontakt, nabúranie stereotypov a i. Avšak časť vzdelávaných neprejavuje o vzdelávanie záujem, berie to ako nutnosť, nevidí v tom zmysel a perspektívu. Ďalšia oblasť, ktorú sme sledovali bolo skúmanie dôvodov predčasného odchodu žiakov zo škôl. Môžeme konštatovať, že medzi hlavné príčiny patrí sociálne, kultúrne a ekonomické prostredie, z ktorého žiaci pochádzajú, ale aj doterajšie zlé skúsenosti spájané so

samotnou školou, prístupom pedagógov, spolužiakov. Tieto výsledky sa potvrdili aj v mnohých zahraničných štúdiách, ale aj v prácach slovenských odborníkov (Pirohová, Lukáč, & Lukáčová, 2019; Rigová, Dráľová, & Kováčová, 2021). Podľa Rossa a Graya (2005) však príčiny nedokončenie vzdelávania majú kumulatívny charakter, sú kombináciou viacerých faktorov, ktoré nakoniec vyvolajú rozhodnutie odísť. Sociálne a kultúrne prostredie je taktiež jedným z faktorov, ktoré vytvárajú určité vzdelávacie bariéry ako sú: obmedzený jazykový kód u rómskych žiakov, neovládanie vzdelávacieho jazyka, nižšia motivácia k vzdelávaniu. Charakteristika učiaceho sa z hľadiska úrovne vedomostí, zručností, návykov, vlastností, záujmov a potrieb je faktorom, ktorý nielen vytvára určité bariéry, ale do značnej miery ovplyvňuje aj prácu učiteľa pri koncipovaní vyučovacieho procesu a jeho realizáciu. Časť učiteľov „zjednodušuje obsah učiva“ i spôsob komunikácie, kladie väčší dôraz na praktické vedomosti a odborné zručnosti. Absencia učebných plánov a osnov pre externé formy kladie väčšie nároky na prípravu učiteľov. Podľa našich predchádzajúcich zistení (Šutáková, & Lenhardtová, 2021) učitelia nie sú pripravovaní na prácu s dospelými, pričom aj ponuka vzdelávacích programov v rámci profesijného rozvoja je veľmi nízka.

ZÁVER

Druhošancové vzdelávanie vytvára priestor pre opätovný návrat do školského systému pre osoby, ktoré z neho predčasne odišli z mnohých príčin. Aby však tento systém bol efektívny, je dôležité, aby bol nastavený tak, aby naplnil očakávania jednotlivcov i spoločnosti, reagoval na potreby jednotlivcov a podporil ich komplexnejší rozvoj. Nie menej dôležité je aj poznanie príčin predčasného odchodu žiakov a bariéry, ktoré ovplyvňujú ich proces vzdelávania a učenia sa, čím by sa mnohé problémy dali riešiť ešte v rámci iníciačného vzdelávania. V prostredí škôl ide o nastavenie a implementáciu vzdelávacích procesov v duchu inklúzie, individualizácie ale i systémov podpory (kariérové poradenstvo, mentoring, finančná a materiálna podpora). Obsah, formy a metódy vzdelávania nastaviť tak, aby okrem rozvoja odborných zručností, funkčnej, digitálnej, matematickej, občianskej funkčnosti, bol podporovaný aj osobnostný a sociálny rozvoj žiakov vedúci k posilneniu sebavedomia, sebahodnotenia, sebariadenia či sebarozvoja žiakov. Väčšiu pozornosť si vyžaduje aj príprava učiteľov na prácu s dospelými žiakmi ale i na prácu so žiakmi, ktorí majú špeciálne vzdelávacie potreby, pričom vo väčšine prípadov ide o žiakov pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia.

Príspevok vznikol za podpory vedecko-výskumného projektu APVV-18-0018 Vyučovanie v školách druhej šance z perspektívy učiteľa a dospelého učiaceho sa.

LITERATÚRA

Biebla kniha o vzdelávaní a príprave. *Vyučovanie a vzdelávanie – smerom k učiacej sa spoločnosti.* (1995). [White Paper on Education and Training. Teaching and Learning Towards the Learning Society. 1995]. [online]. Dostupné z: http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com95_590_en.pdf

- Inbar, D., & Sever, R. (1989) The Importance of Making Promises: An Analysis of Second-chance Policies. *Comparative Education Review*, (33)2, 232–242.
- Hall, R., et al. (2019). *Analýza zistení o stave školstva na Slovensku: To dá rozum*. Bratislava: MESA10. Dostupné z: <https://analiza.todarozum.sk>
- Keogh, H. (2009) *The State and Development of Adult Learning and Education in Europe, North America and Israel: Regional Synthesis Report*, Hamburg: UNESCO Institute for Lifelong Learning. Dostupné z: http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/INSTITUTES/UII/confintea/pdf/GRALE/confinteaui_grale_paneurope_synthesis_en.pdf
- Kešelová, D., Grandtnerová, L., & Urdziková, J. (2016). *Integrácia mladých ľudí s nízkym vzdelaním na trh práce: vzdelanie druhej šance*. Záverečná správa z výskumnej úlohy. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny. Dostupné z: <http://www.ceit.sk>vyskum>2016>Keselova PDF>
- Lamb, S., et al. (2018). *Improving Participation and Success in VET for Disadvantaged Learners*. Adelaide: NCVER.
- Pirohová, I., Lukáč, M., & Lukáčová, S. (2019). *Vzdelávanie dospelých Rómov z marginalizovaných komunit*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- Rigová, E., Dráľová, A., & Kováčová, L. (2021). *Druhošancové vzdelávanie na Slovensku. Implementačná prax a jej bariéry*. Bratislava: Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť. Dostupné z: https://www.governance.sk/gov_publication/druhosancove-vzdelavanie-na-slovensku/
- Ross, Sh., & Gray, J. (2005). Transitions and Re-engagement through Second Chance Education. *The Australian Educational Researcher*, 32(3), 103–140. Dostupné z: <https://files.eric.ed.gov>fulltext PDF>
- Savelsberg, H., Pignata, S., & Weckert, P. (2017). Second chance education: barriers, supports and engagement strategies. *Australian Journal of Adult Learning*, 57(1), 36–57.
- Štátna školská inšpekcia. *Správa o stave a úrovni výchovy a vzdelávania v školách a školských zariadeniach v SR v školskom roku 2017/18*. Dostupné na <https://www.ssiba.sk/>
- Stratégia celoživotného vzdelávania a poradenstva na roky 2021-2030 schválená vládou SR. Dostupné z: <https://www.minedu.sk/data/att/22182.pdf0>
- Strauss, A., & Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitatívneho výskumu_ postupy a techniky metódy zakotvené teorie*. Brno: Albert Boskovic.
- Šuťáková, V., & Lenhardtová, M. (2021). Profesionálny rozvoj učiteľov v kontexte druhošancového vzdelávania. In Krystoň, M. (Ed.), *Andragogické štúdie 2021* (s. 138–147). Banská Bystrica: BELIANUM.
- Švaříček, R., Šedová, K. a kol. *Kvalitatívny výzkum v pedagogických viedach*. Praha: Portál.
- Švec, Š. (2004). *Slovník definovaných anglicko-slovenských termínov pedagogiky a andragogiky s abecedným registrom slovensko-anglických ekvivalentov*. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum.
- Vyhláška MŠ SR č. 320/2008 o ZŠ Dostupné z: <http://www.minedu.sk/vyhlaskey>
- Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (Školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov [online]. Dostupné z: <https://www.minedu.sk/12272-sk/zakony>
- Zákon č. 61/2015 Z. z. o odbornom vzdelávaní a príprave a o zmene a doplnení niektorých zákonov Dostupné z: <https://www.minedu.sk/12272-sk/zakony/>

Kontakt

PhDr. Valentína Šuťáková, PhD.: valentina.sutakova@unipo.sk

PaedDr. Janka Ferencová, PhD.: janka.ferencova@unipo.sk